

मगर समुदायको सामाजिक, आर्थिक अवस्थामा वर्तमान पेशाले पारेको

प्रभाव

थापाठाना - १, पर्वतको एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत पृथ्वीनारायण

बहुमुखी क्याम्पस समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग स्नातकोत्तर तह

दोस्रो वर्षको मानवशास्त्र विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने

प्रयोजनका लागि तयार पारिएको

शोध पत्र

शोधकर्ता

बुद्धिमान थापा

भर्ना रोल नं. : ४४५८/०६१

त्रि.वि. दर्ता नं. : ३७७१०-९२

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस

पोखरा

२०७१ चैत्र

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

मिति :

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत मानवशास्त्र विषयको सामाज शास्त्र/मानवशास्त्र विभागद्वारा निर्धारित पाठ्यक्रम अनुसार स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको शोध पत्र परिपूर्तिको लागि शोध कर्ता छात्र बुद्धिमान थापाले “ मगर समुदायको सामाजिक, आर्थिक अवस्थामा वर्तमान पेशाले पारेको प्रभाव” शीर्षकको शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष सुझाव र निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । मिहिनेत पूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रबाट म सन्तुष्ट छु । उचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

.....
शान्ति भुसाल

शोध निर्देशक

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
पोखरा

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत सामाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पसका शोधार्थी श्री बुद्धिमान थापाले स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको मानव शास्त्र विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनको लागि यस विभागमा प्रस्तुत गर्नुभएको “मगर समुदायको सामाजिक, आर्थिक अवस्थामा वर्तमान पेशाले पारेको प्रभाव” सम्बन्धी एक अध्ययन विषयक यो शोधपत्र मानवशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकोले शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

.....
(शान्ती भुसाल)
शोध निर्देशक

.....
(डा.लेखनाथ भट्टराई)
बाह्य परीक्षक

.....
(शान्ती भुसाल)
विभागीय प्रमुख

मिति २०७१, चैत्र

ई.सं. : २०१५, अप्रिल

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभागको मानवशास्त्र विषयको शोधपत्र लेखन स्नातकोत्तर उपाधीको आशिक आवश्यकताको परिपूर्ति गर्न “मगर समुदायको सामाजिक, आर्थिक अवस्थामा वर्तमान पेशाले पारको प्रभाव” शिर्षकमा यो शोधपत्र तयार पारिएको हो । यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा विद्वान गुरुआमा, गुरु तथा मित्रजनको ठुलो हौसला र सहयोग प्राप्त भएको छ । प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्ने सम्पूर्ण व्यक्ति तथा संस्थाहरु प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहान्छु ।

यस शोधपत्र तयार गरि पूर्णता दिने क्रम सम्म आफ्नो कार्य व्यस्तताका बावजुत पनि महत्वपूर्ण समय उपलब्ध गराई शोधपत्रको पाण्डुलिपि, अध्ययन गरी विभिन्न सल्लाह सुझाव प्रदान गर्दै शोध कार्यमा हौसला र प्रोत्साहन दिने शोध निर्देशक आदरणीय गुरुआमा एवम् मानवशास्त्र, समाजशास्त्र विभाग पृथ्वीनारायण क्याम्पसका विभागीय प्रमुख शान्ति भुसाल ज्यू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै विभागका सम्पूर्ण गुरु, गुरुआमा प्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा महत्वपूर्ण समय दिई जानकारीहरु उपलब्ध गराउने अध्ययन क्षेत्रका मगर समुदायका सम्पूर्ण आदरणीय अभिभावकहरु, बुद्धिजीवि, राजनितिककर्मि, आमा, बुवा, दाजुभाइ तथा दिदी बहिनीहरु पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

यस शोधपत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरि पूर्ण रूप दिने आदर्श अफ्सेट प्रिन्टर्स बगर, १ पोखरा प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । त्यस्तै सन्दर्भ साहित्यको खोजी एवम् लेखन कार्यमा सहयोग गर्ने सहकर्मी मित्र गणेश शर्मा पौडेल लगायत थापाठाना मा.वि. परिवार र सम्पूर्ण सहयोगी हातहरुप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दै हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

मिति २०७१ चैत्र

.....
बुद्धिमान थापा
(शोधकर्ता)

शोधसार

नेपालको विभिन्न भागमा छरिएर रहेका मगर जातिहरूमा फरक फरक विशेषता पाइएपनि कुनै निश्चित स्थानमा वसोवास गरेका मगर समुदायको अध्ययनले समग्रताको अध्ययनलाई समेत सहयोग गर्ने अभिलाषाकासाथ पर्वत जिल्ला थापाठाना गा.वि.स.वडा नं. १ का मगर समुदाय सामाजिक, आर्थिक अवस्थालाई अध्ययनको विषय बनाई अध्ययन क्षेत्रमा रहेका मगर समुदायको सामाजिक आर्थिक अवस्थामा पत्ता लगाई वर्तमान पेशाले सामाजिक आर्थिक अवस्थामा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्ने उद्देश्य लिई प्रस्तुत अध्ययन गरिएको छ । विभिन्न स्थानमा रहेका मगर जातिको अध्ययन भएको पाइए तापनि यस अध्ययन क्षेत्रमा रहेका मगर जातिको हालसम्म कुनै अध्ययन भएको नपाइएकाले आवश्यकता ठानी उत्साहकासाथ भविष्यमा हुने जनजातीय अध्ययनमा समेत सहायक सामग्री बन्ने आशाकासाथ प्रस्तुत अध्ययन गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा साहित्य समिक्षा अन्तर्गत मगर जातिको अवधारणागत पुनरावलोकन, सैद्धान्तिक पुनरावलोकन तथा मगर जातिको अध्ययन सम्बन्धि पूर्व शोध ग्रन्थको समिक्षा गरिएको छ । यो अध्ययन अन्वेषणात्मक तथा वर्णनात्मक ढाँचामा रहेको छ । कुल ९९ घरपरिवार रहेको खुमको मगर समुदायमा जनगणना विधीवाट हरेक परिवारको अध्ययन गरिएको छ । अन्तरवार्ता, अनुसूचि, अवलोकन तथा बैयक्तिक अध्ययन विधीवाट प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ भने द्वितीय तथ्याङ्कहरू पनि विभिन्न पुस्तक, शोधपत्रहरूबाट लिइएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा कुल ९९ घरपरिवारमा जनसंख्या ५०४ देखिन्छ जहाँ महिलाको जनसङ्ख्या २७३ र पुरुष २३१ जना छन् भने पुरुषको भन्दा महिलाको संख्या १.१% बढी छ । उमेर अनुसारको जनसंख्याको स्थिती लाई हेर्दा सबै भन्दा बढी (१६-६०) वर्ष उमेर समूहका ३१६ जना देखिन्छन् जुन कुल जनसङ्ख्याको ५८.५१% हो । परिवारको प्रकारलाई हेर्दा एकल परिवार भएकाको सङ्ख्या र प्रतिशत उच्च ६३ परिवार (६३.६४%) देखिन्छ । त्यस्तै परिवारको आकारलाई नियाल्दा (४-८) जनाको संख्या हुने उत्तरदाताको सङ्ख्या सबैभन्दा बढी ७३ जना ७३.८% देखिन्छन् । मुख्य पेशा कृषि र सहायक पेशा पशुपालन देखिएतापनि भारतीय तथा नेपाली सेना लगायत वैदेशिक रोजगार यस समुदायको मुख्य आयका श्रोतहरू हुन् । मुख्य पेशा कृषि मान्नेको सङ्ख्या सबैभन्दा उच्च ४५ परिवार (४५.४५%) प्रतिशत छ । ९९ उत्तरदाताहरूमध्ये ६६ उत्तरदाताका परिवारका सदस्यहरू रोजगार प्राप्त देखिन्छन् । जसमध्ये भारतीय सेनाका पेन्सेनरहरूको सङ्ख्या उच्च ३०

(३९.४७%) छ । घरमा पानीको धारा, शौचालय र विद्युत सुविधा पुगेको यस समुदायमा हिन्दु धर्म मान्ने र हिन्दु धर्म परम्परा अनुसारका चाडपर्व मनाउने र सोहि अनुरुपका संस्कारहरु सम्पन्न गरिन्छ । मगर भाषाको प्रयोग शुन्य देखिने यस समुदायमा नेपाली भाषालाई नै मातृभाषाको रूपमा अपनाउनेहरु शतप्रतिशत छन् भने आर्थिक स्थिती सबल भएका उत्तरदाताहरुको सङ्ख्या ११ छ जुन अति न्यून अर्थात् केवल ८% मात्र हो । शिक्षाको स्तर दुर्बल देखिन्छ । कक्षा (९-१०) सम्म मात्र अध्ययन गरेकाहरुको सङ्ख्या र प्रतिशत सबैभन्दा बढी ८१ जना (३४.०३%) रहेको छ । मामाचेली र फुपूचेला बिचको विवाहलाई प्राथमिकता दिने यस समुदायमा मगर जातिका दुई वटा थरहरु राना मगर र थापा मगरको वसोवास छ जस मध्ये थापा मगरका परिवार उच्च (६५) भेटिन्छन् ।

९३% घरहरु ढुङ्गा तथा कर्कटपाताको प्रयोग गरी बनाइएको पाईने यो समुदायमा विगत ५ वर्षको अन्तरालमा पेशा परिवर्तन गर्ने उत्तरदाताहरुको संख्या उच्च देखिन्छ । कृषि बाट बैदेशिक रोजगारतर्फ पेशा परिवर्तन भएको देखिन्छ । उत्तरदाताको परिवार एकल परिवारतर्फ उन्मुख भएको, आमदानी वृद्धि भएको, घरको वनावटमा परिवर्तन भएको, परिवारको आकार घट्दै गएको, जग्गा जमिनको स्थितीमा परिवर्तन भएको देखिन्छ । पेशा परिवर्तनसँगै विगत ५ वर्षको अन्तरालमा परिवारको प्रकार एकल परिवारतर्फ उन्मुख भएको देखिन्छ । विगत ५ वर्ष पहिले एकल परिवार हुनेको सङ्ख्या ३० थियो भने हाल ६३ देखिन्छ । त्यस्तै परिवारको आकार घट्दै गएको देखिन्छ । (२-४) जनासम्म सङ्ख्या भएका परिवार पाँच वर्ष पहिले ११ थिए भने हाल २४ जना देखिन्छन् । वर्तमान पेशाले यो समुदायमा सामाजिक, आर्थिक अवस्थामा प्रभाव परेको पाइन्छ । विश्वव्यापिकरण, आधुनिकिकरणको प्रभावले प्रेम विवाह हुने गरेको, खानपिन, मनोरञ्जन, प्राचिन भेषभुषामा परिवर्तन आएको पाइन्छ । सोभा ईमान्दार र कर्तव्यप्रेमी मगरहरुको वसोवास रहेको यस क्षेत्रमा कृषिलाई व्यवसायिकरण गर्दै आपसी सद्भाव, सहयोग र मेलमिलापबाट सामुदायिक विकास वढाउँदै जाँदा एक नमुना गाउँको रूपमा परिचित हुनेछ भन्ने आशा लिन सकिन्छ ।

विषय सूची

पेज नं.

सिफारीस पत्र	i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञता ज्ञापन	iii
शोध सार	iv
विषय सूची	vi
तालिका सूची	ix
चित्र सूची	xi
अध्याय-एक (परिचय)	
१.१. अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२. समस्याको कथन	३
१.३. अध्ययनको उद्देश्य	४
१.४. अध्ययनको महत्व	४
१.५. अध्ययनको सिमा	५
१.६. अध्ययनको संगठन	५
अध्याय-दुई (साहित्य समिक्षा)	
२.१. अवधारणा पुनरावलोकन	७
२.२. सैद्धान्तिक पुनरावलोकन	११
२.२.१. संरचनात्मक-प्रकार्यात्मक सैद्धान्तिक नमुना	११
२.२.२. आधुनिकीकरणको सिद्धान्त	१५
२.२.३. सामाजिक परिवर्तनका सिद्धान्तहरू	१८
२.२.४. पूर्व अध्ययनहरूको समिक्षा	१९
अध्याय:-तीन (अनुसन्धान पद्धति)	
३.१. अध्ययन क्षेत्रको छनौटको औचित्य	२२
३.२. अनुसन्धान ढाँचा	२२
३.३. तथ्याङ्कको स्रोत र प्रकृति	२३
३.४. समग्रता र नमुना छनौट	२३
३.५. प्राथमिक तथ्याङ्क संकलन विधी	२४
३.६. विश्वसनियता र वैधता	२५

३.६. तथ्याङ्कको प्रस्तुती र विश्लेषण	२६
अध्याय-चार (अध्ययन क्षेत्र र उत्तरदाताका सामाजिक आर्थिक विशेषताहरु)	
४.१. अध्ययन क्षेत्रको सामान्य परिचय	२७
४.२. उत्तरदाताका सामाजिक आर्थिक विशेषताहरु	३०
४.२.१. जनसंख्या	३०
४.२.२. लिङ्ग	३२
४.२.३. परिवारको प्रकार	३३
४.२.४. परिवारको आकार	३३
४.२.५. शौचालय	३५
४.२.६. अन्नवाली, तरकारीवाली	३५
४.२.७. भाषा	३५
४.२.८. सामाजिक संरचना	३६
४.२.९. घरायसी काममा छोराछोरीको भूमिका	३६
४.२.१०. धर्म	३७
४.२.११. घरको बनावट	३७
४.२.१२. शिक्षा	३८
४.२.१३. शिक्षामा वार्षिक लगानी रकम	३९
४.२.१४. उत्तरदाताका बच्चाले पढ्ने विद्यालयको प्रकार	४०
४.२.१५. चाडपर्व तथा संस्कार	४१
४.२.१६. भेषभुषा एवं बस्त्राभुषण	४१
४.२.१७. खानपीन एवं मनोरञ्जन	४२
४.२.१८. पेशा	४२
४.२.१९. पशुपालन	४५
४.२.२०. रोजगार	४५
४.२.२१. आम्दानी	४८
४.२.२२. आम्दानीले खान पुग्ने महिना	४९
४.२.२३. खर्चका शिर्षक	४९
४.२.२४. आम्दानी र खर्चको अनुपात	४९

४.२.२५. बचत रकमको सञ्चय	५१
४.२.२६. बचत रकमको सञ्चय गर्नाको कारण	५१
४.२.२७. जग्गा जमीन	५२
४.२.२८. उत्तरदाताको आर्थिक स्रोतको परिवर्तन	५३
अध्याय- पाँच (उत्तरदाताको सामाजिक आर्थिक अवस्थामा वर्तमान पेशाले पारेको प्रभावको बिश्लेषण)	
५.१. पेशा परिवर्तन	५४
५.२. सामाजिक प्रभाव	५५
५.२.१. परिवारको प्रकार	५५
५.२.२. परिवारको आकार	५६
५.२.३. घरको बनावट	५७
५.२.४. चाडपर्व तथा संस्कार	५८
५.२.५. भेषभुषा एवं रहनसहन	५८
५.२.६. शौचालय	५८
५.२.७. वातावरणीय स्वास्थ्य र चेतना	५९
५.२.८. शिक्षा	५९
५.३. आर्थिक प्रभाव	६०
५.३.१. जग्गा जमीन	६०
५.३.२. आम्दानी	६१
५.३.३. प्रविधी	६१
अध्याय - छ (सारांश, मुख्य प्राप्ति, निष्कर्ष र सुभावहरु)	
६.१. सारांश	६३
६.२. निष्कर्ष	६६
६.३. सुभावहरु	६७
सन्दर्भ ग्रन्थसूची	६९
अनुसूची -१, अन्तर्वार्ता अनुसूची	
अनुसूची-२, वैयक्तिक अध्ययनको प्रयोजनार्थ तयार गरिएको अन्तर्वार्ता अनुसूची	
अनुसूची-३, स्रोत नक्सा खण्ड	

तालिका सूची

तालिका नं.	शिर्षक	पेज नं.
४.१	लिङ्ग अनुसारको उत्तरदाताका परिवारको जनसंख्याको स्थिती	३१
४.२	उमेर अनुसारको उत्तरदाताका परिवारको जनसंख्याको स्थिती	३१
४.३	उत्तरदाताको लिङ्गको अवस्था	३२
४.४	उत्तरदाताको परिवारको प्रकार	३३
४.५	उत्तरदाताको परिवारको आकार	३३
४.६	उत्तरदाताको सामाजिक संरचनाको स्थिती	३६
४.७	उत्तरदाताको घरायसी काममा छोरा छोरीको भूमिका	३७
४.८	उत्तरदाताका घरको वनावटको स्थिती	३८
४.९	उत्तरदाताको शैक्षिक स्तरको स्थिती	३८
४.१०	उत्तरदाताको परिवारको शैक्षिक स्थिती	३९
४.११	उत्तरदाताको परिवारको शिक्षामा बार्षिक लगानी रकम	४०
४.१२	उत्तरदाताका बच्चाले पढ्ने विद्यालयको प्रकार	४०
४.१३	उत्तरदाताका परिवारको मुख्य पेशा स्थिती	४३
४.१४	उत्तरदाताका परिवारका सहायक पेशा स्थिती	४३
४.१५	उत्तरदाताको पशुपालनको स्थिती	४५
४.१६	उत्तरदाता र उत्तरदाताका परिवारको रोजगारको स्थिती	४६
४.१७	रोजगार वाट हुने मासिक आमदानी सम्बन्धि उत्तरदाताको स्थिती	४८
४.१८	उत्तरदाताका परिवारको ले धान्न पुग्ने महिना	४९
४.१९	उत्तरदाताको परिवारमा सबैभन्दा बढी खर्चहुने शिर्षकको स्थिती	५०
४.२०	उत्तरदाताको परिवारको बार्षिक आमदानी र खर्चको स्थिती	५०
४.२१	उत्तरदाताको बचत रकमको सञ्चय गर्ने माध्यम	५१
४.२२	उत्तरदाताको बचत रकमको सञ्चयको प्रयोजन	५२
४.२३	उत्तरदाताको जग्गा जमिनको स्थिती	५२
४.२४	उत्तरदाताको आर्थिक स्रोतको परिवर्तनको स्थिती	५३
५.१	उत्तरदाताको मुख्य पेशामा आएको परिवर्तनको स्थिती	५५

५.२	उत्तरदाताको परिवारको प्रकारको परिवर्तनको स्थिती	५६
५.३	उत्तरदाताको परिवारको आकारको परिवर्तनको स्थिती	५७
५.४	उत्तरदाताको घरको बनावटको परिवर्तनको स्थिती	५७
५.५	उत्तरदाताको शौचालयको परिवर्तनको स्थिती	५९
५.६	उत्तरदाताको जग्गा जमिनको परिवर्तनको स्थिती	६०
५.७	उत्तरदाताको वर्तमान पेशाले आम्दानीमा ल्याएको परिवर्तनको स्थिती	६१
५.८	उत्तरदाताको वर्तमान पेशाले प्रविधीको प्रयोगमा आएको परिवर्तनको स्थिती	६२

चित्रसूची

चित्र नं.	शिर्षक	पेज नं.
४.१	उत्तरदाताको लिङ्गको अवस्था	३२
५.१	उत्तरदाताको परिवारको प्रकारमा आएको परिवर्तनको स्थिति	५६